

Ս. ՆԵՐՍԷՍ Ա. ՊԱՐԹԵԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏ

(329 — 373 թ. Ք.)

Ն Ե Ր Ա Ս Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Սր. Գրիգոր Լուսաւորիչի թոռը՝ Յուսէի Հայրապետ, երկու զաւակ ունեցած է՝ Պապ եւ Աթանազիոս, որոնք ընդգրկելով զինորտական ասպարէզ, հոգեւորական կեանքէ հեռու մնացին։ Այս վերջինին զաւակն էր Ներսէս, որմէ կ'արտացոլային Լուսաւորչեան տոհմին յատուկ բոլոր առաքելի շնորհներն ու յատկանիշները։ Նախօհնամուս թիւնր կարծէք Հայ ժողովուրդին տառապած ու անմխիթար սրտերը սփուլիլու համար, Լուսաւորիչի ընտանիքի ասէի չղթայէն ծնունդ տուաւ երկրորդ Մեծ Լուսաւորիչի մը։

Երբ Փառէնի ու Շահակի կաթողիկոսական գործունէութեան անշուք չըլնէին վերջ բոլորին աչքերը դարձեալ Լուսաւորիչի տոհմին կը դառնային, Ներսէս ամենուն ընտրելին կը դառնար։ Այդ միջոցին, ան անեկապեան էր իր ազգականին՝ Հայոց Արշակ Թաղաւորին, որուն ստիպումովն ալ եկեղեցական կը դառնայ։

Ըստ մեզի հասած ազգային աւանդութեան, Ներսէս մեծ շուքով Կեսարիա երթալով եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Եւսեբիոս եպիսկոպոսին եւ ձեռնադրութեան պահուն Սր. Հոգին աղանակերպ կ'իջնէ իր վրայ ու երկնային հրեղէն աւել մը կ'երեւի եւ Ներսէսի գէմքը կը փայլի՝ նման Մովսէսի երեսներուն։

Մեծն Ներսէս ուսած ըլլալով Կապադովկեան Կեսարիա, քաջածանօթ էր Սր. Բարսեղ Կեսարացիի կաղապարաւ կրօնաւորական ու վանական կարգերուն։ Կաթողիկոս ըլլալէ անմիջապէս ետք՝ Հայաստան

ներսուծեց Կապադովկիոյ մէջ իր տեսած բոլոր բարեկարգութիւնները։

Ներսէսի Հայրապետական գործունէութեան մէջ ամենէն աւելի աչքի դարձող ձեռնարկն էր 354-ին Աշտիշատի մէջ գումարած ազգային առաջին ժողովը, ուր կանոններ սահմանուեցան՝

— ընտանեկան կեանքի սրբութեան,

— հանրային կեանքի բարեկաման,

— բարեգործական հիմնարկութեանց հաստատման եւ

— վանական կաղապարաւորմանց համար։

Արշակի վարած զեղի ու ցոփ կեանքին, անոր կատարել տուած սպաննութիւններուն ու նաեւ քաղաքական պատճառներով ան հեռացաւ արքունիքէն եւ զբաղեցաւ հոգևորական գործերով։

Արշակի որդիին՝ Պապի Թաղաւորութեան օրով ալ, անհամաձայնութիւնները շարունակուեցան Թաղաւորին ու կաթողիկոսին միջեւ։ Այս իսկ պատճառով, ժամանակակից պատմիչներ կը տեղեկացնեն թէ Պապը Թունաւորելով ձեռնուցած է Ներսէսը։

Մեր ազգային-եկեղեցական պատմութեան մէջ Ներսէս դրաւած է նշանակելի տեղ մը։ Ան հերկած է անծայրածիր խոպան դաշտեր ու ցանած քրիստոնէական վերածնութեան ու մշակոյթի հուճեքները։ Ու շնորհիւ Ներսէսի տարած տքնալան աշխատանքին եւ հոգածութեան՝ անոնք Ս. Սահակի ու Մեսրոպի օրով Ոսկեդարու չըլնէր արտադրեցին։

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ներսէս Ա. Պարթեւ թոռն էր Յուսիկ կաթողիկոսի եւ որդին՝ Աթանազիէի ու Բամբաշի(1): Ան ծնած է Յ. Ք. 329 թուին: Ուսանելու համար ուղարկուած է Կապադովկեան Կեսարիա ու Ժողովուրդին փափաքին վրայ «էր ամուսնացեալ վասն ժառանգութեան Աթոռոյն» (Սոփ., Զ. 19), իրեն կին առնելով Սանդուխտ կոյսը, Վարդան Մամիկոնեանի դուստրը: Ան շարունակեց իր ուսումը եւ 348-ին ունեցաւ մանչ զաւակ մը, որուն անունը դրաւ Սահակ: Սակայն հաղիւ ամուսնութեան երրորդ տարին բոլորած, Սանդուխտ մահացաւ ծաղիկ հասակի մէջ: Վարդան, որ Կեսարիա կը գտնուէր, իր աղջկան մարմինը Հայաստան փոխադրեց ու թաղեց Եկեղեցաց թիւ աւանը, Լուսաւորչեան տոհմի կայուածին մէջ: Ներսէս այլի վիճակով շարունակեց իր ուսումը Կեսարիոյ մէջ, իրեն ընկերակից ունենալով Գրիգոր Նազիազանցին, Բարսեղ Կեսարացին եւ Գրիգոր Նիսապին, որոնք հետագային դարձան Կապադովկոյ երեք մեծ Հայրերը:

Ներսէս 350-ին Հայաստան եկաւ, «յադգական իւր յԱրշակ Արքայ»: Թագաւորը ուղելով օգտուել անոր հմտութենէն «կարգէր զնա սենեկապետ եւ հաւատարիմ ի վերայ կարգաց թաղաւորին» (Սոփ., Զ. 19): Սակայն երբ Փառէն Ա. Աշտիշատեցի կաթողիկոսը վախճանեցաւ, Ներսէս Բիւզանդիոն կը գտնուէր՝ նպատակ ունենալով «ստնուկ կին զդուստր Ասպիտնայ ուրումն իշխանի մեծի» (Սորենացի, էջ 428): Պատմադրին սոյն վկայութենէն շատեր կը հետեւցնեն թէ Ներսէս Բիւզանդիոն դացած ու դարձեալ ամուսնացած է յոյն իշխանուհիի մը հետ. դակայն եթէ Ներսէս Սանդուխտի մահէն ետք կրկին ամուսնացած ըլլար, Կեսարիայէն եկեղեցական ձեռնադրութիւն պիտի չկրէրնալ ստանալ: Ներսէս Բիւզանդիոն ղաջած էր ոչ թէ կին առնելու՝ այլ ուրիշի մը կին բերելու: Արդարեւ, Ամիանոս պատմիչի վկայութեան համամայն, ան,

Բիւզանդիոնէն Ողիմպիադա(2) ա՛ռնով իշխանուհի մը բերած է Արշակ թագաւորին:

Փառէն կաթողիկոսի վախճանումէն ետք, տեղապահի հանդամունքով, Շահակ Մանազկերտացին ստանձնած էր Հայրապետական Աթոռին հոգածութիւնը: Իշխաններուն եւ շինականներուն կամքն ու փափաքն էր որ «ի մնացորդաց տանն Գրիգորի, յայնմ զաւակէ՛ գտցեն զառաջնորդութիւն» (Փաւստոս, էջ 57): Ժողովուրդը միարեան կը գոչէր «եթէ ոչ նստի յաթոռ հայրապետութեան այր յաղգէ արքուն Գրիգորի, ոչ լինի անդորրութիւն ազգիս Հայոց» (Սոփ., էջ Ե. Գլ. Է):

Լուսաւորչեան շառաւիղին միւ է մնացորդը Արքունի սենեկապետ Ներսիսն էր. «Այր էր սա մեծ եւ բարձր եւ ցունկալի հասակաւ, եւ վայելուչ գեղով, զարմանալի հւահաղին, եւ նախանձելի արութեանն, ի գլխուորական կրթութեանն»: Արտաշէինն՝ դատելով կը տեսնէր որ հեռու էր կրօնաւորական կոչումէ, բայց իր ներաշխարհէն լուսաւորչիկով «էր երկիւղած ի Տեսողն Աստուծոյ, յոյժ աւանդապահ պտուղբորանոց հոռոտ, մարդասէր, սուրբ, զղտոտ, տմենայնի կատարեալ յամենայնի» (Փաւստոս, էջ 58):

Արշակ թագաւորն ու պալատականները աչքերնին Ներսէսի սեւեռած կը սղառէին որ ա՛ն ստանձնէ ժառանգական այդ արքայան պաշտօնը: Բայց ան կը մերժէր, պատճառաբանելով թէ անբո՛ւսն է ինք բարձրանալու հայրապետութեան այդ նուիրական աստիճանին եւ անկարող՝ հովուելու Հայ ազգը:

Ներսէս պալատականներուն վրայ դէշ տպաւորութիւն ձգելու համար, կը սկսի խօսիլ «զանձն իւրմէ՛ զանօրէնութիւնս եւ դրամբասանս մեղաց»՝ որ . չէր դորձեալ: Այս յերկրւոյսմեքեր լսողները կը ծիծա-

(2) Կաստա կայսրը ճշմամբ, որուն մահով իր եղբայրը՝ Կոստան կայսր, ջանալով սերտացնել յայնքու եւ հայերու բարեկամակամ յարաբերութիւնները, Ողիմպիադան Արշակ քաղաքի կնուքեան տուաւ:

(1) Տիրամ թագաւորի քայրը:

դէին անոր աստուծոն եւ «թուլացեալ էին ի ծագուէ» (Փաւստոս, էջ 59)։ Այս միջոցին Պարպեւ Գնունին խօսք առնելով, թափառարէն կ'ըսէ. «Եւ տեսի ի տան թաղաւորին յազգէ սրբոյն Գրիգորի մանուկ մի, որո՞ւմ անուն կոչէ Ներսէս, կատարեալ Հասակաւ եւ ի իմաստութեամբ եւ շնորհօք Աստուծոյ» (Սոփ., Զ. 16)։ Եւ նոյն գէշերն իսկ, Ներսէսի երազին մէջ հրեշտակ մը իրեն կ'երեւի ու կ'ըսէ. «Մի՛ րնդդիմանար այդմ առաջնորդութեանդ. վասն զի ի Տեառնէ Հրամայեցաւ քեզ այդ» (Սոփ., Զ. 23)։

Յաջորդ օր, ժողովի ընթացքին Ներսէս երբ տակաւին կ'ընդգրկմանայ ժողովականներու խնդրանքին, Արշակի համբերութիւնը այլեւս Հասած, անկէ կ'ստնէ արքայական սուրբ՝ որ նշան էր Ներսէսի սենեկապետի պաշտօնին, կը Հրամայէ որ զայն կ'ապին եւ վրայէն մերկացնեն պաշտական զարդերը, կտրեն անոր գանգրազեղ մազերը եւ Հազգնեն եկեղեցական պարեգոտ։ Թագաւորը եպիսկոպոս մ'ը, ալ կանչել տալով զայն սարկաւազ ձեռնադրել կու տայ։

Ձեռնադրող եպիսկոպոսին անունը Փաւստոս գրուած է Բիւզանդի պատմութեան մէջ (էջ 59), առիթ տալով ո՞մանց ենթադրելու թէ ան մեր պատմիչ Փաւստոս Բիւզանդն է։ Բայց Սոփերքի մէջ (Զ. 23) Փեստան անունը յիշատակուած կը գտնենք։ Հետեւաբար, վերոյիշեալ կարծիքը որեւէ պատմական հիմ չունի։

Ներսէսի ընտրութեամբ կ'իրականանայ անոր մեծ հօր՝ Յուսիքի տեսիլքը թէ՛ «եթէ այդ լինելոց է ի սորա զաւակէ, լիցի լոյս աշխարհի» (Փաւս. 60)։

Փաւստոս Ներսէսն ալ Կեսարիա կը զրկէ կաթողիկոս ձեռնադրուելու։ Սոփերքի առանուն պատմադիրը Հետեւելով Փաւստոսի, կ'անլցնէ նաեւ թէ 26 նախարարներ, 13 եպիսկոպոսներ եւ 4000 Հեծեալ զօրք կ'ընկերակցէին Ներսէսի։

Ան Կեսարիոյ մէջ կը ձեռնադրուի Եւսեբիոս Հայրապետէն։ Օժման արարողութեան ներկայ էր նաեւ Բարսեղ երիցապետ։ Արարողութեան ընթացքին աղանձի մը կը նստի նախ Բարսեղի, ապա Ներսէսի գլուխուն, որով կը յայտնուի Ներսէսի՝ Աստուծոյ ընտրեալ ըլլալը։

Կարդ մը Հեղինակներ սոյն ձեռնադրութեան պարագային ուզած են այն իմաստը տալ՝ թէ Հայց. Աթոռը ենթակայ եղած է Կեսարիոյ Հայց. Եկեղեցին աղաւս եւ ինքնադուր ըլլալով, չէր կրնար ենթակայ ըլլալ Կեսարիոյ Աթոռին։ Փաստ կը բերենք Հետեւեալ կարդ մը պատճառները։—

Ա.— Երբորդ եւ Չորրորդ դարերուն քաղաքական րաժանումներու համաձայն րաժանրեւէ էր նաեւ եկեղեցին. այսպէս

Քաղաքական իշխանութիւն

- Բեզիլուսթիւն
- Նահանգ
- Գաւառ

Կրօնական իշխանութիւն

- Պատրիարքութիւն
- Մետրոպոլիտոսթիւն
- Եպիսկոպոսութիւն

Շատ որոշ է թէ այդ ջրհանին Հայաստան ոչ նահանգ էր, ոչ ալ գաւառ, այլ՝ բուրովին անկախ պետութիւն մը։ Ուստի Հայց. Եկեղեցին չէր կրնար կապուած ըլլալ Կեսարիոյ։

Բ.— Նիկիոյ ժողովին Զ. կանոնին համաձայն, ինչպէս նաեւ Կ. Պոլսոյ Բ. ժողովին, Պոնտոսի երաւրքութիւնը, այսինքն Կեսարիոյ եպիսկոպոսը, Պոնտոսէն դուրս իրաւասութիւն չունէր։ Պոնտոսի արեւելեան սահմանը կը հասնի մինչեւ Եփրատ գետ, իսկ Մեծ Հայց. Եփրատի միւս կողմէ էր, ուրեմն ենթակայ չէր Կեսարիոյ։ Հարց կը ծագի թէ անկէ առաջ Հայց. Եկեղեցին ենթակա էր ուրեմն, նո՞ր էր որ անկախ կը դառնար, Բայց պէտք չէ մոռնալ որ սուրբ ժողովները բոլորովին հաւատարիմ մնացին ջաւոր հարց սովորութեանց։

Գ.— Գալով այն խնդրին թէ տեղէ մը՝ ձեռնադրութիւն առնելով կը նշանակէ այդ աթոռին ենթակա ըլլալ՝ ճիշդ չէ։ Հռոմի Պատրիարքը՝ Ոստիոյ եպիսկոպոսն է եւ Կ. Պոլսոյ պատրիարքը՝ Հերակլիոյ արքեպիսկոպոսն ձեռնադրութիւն ստանալու օրէնք ունէին, բայց երբեք յիշեալ աթոռներուն

հնթակայ եղած չեն: Անոնք վարչականորեն ընտրուած ըլլալով, ձեռնադրութեամբ ներկրական կարգ կը ստանային միայն:

Դ. — Չորրորդ դարուն երբեք ճիշդ չկար տակաւին ազատ աթոռ մը ենթակայ դարձրնելու ուրիշ աթոռի մը դերազանութեան:

եղրակացնելով ըսենք որ երբ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ինք ձեռնադրեց իր որդին եւ յաջորդը՝ Արիստակէս, Կեսարիոյ եպիսկոպոսը որեւէ առարկութիւն չըբաւ, ուստի ճանչցած էր Հայ եկեղեցւոյ անկախութիւնը:

ՆԵՐՍԷՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԳՈՐԾԸ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳԵՏՆԻ ՎՐԱՅ

Պատերազմներու ժամանակ Հայաստանի թաղաւորներուն բարեկամական կամ թշնամական դիրքը դէպքի պատերազմող կայսրութիւնները կը ստանար բացատրիկ կարեւորութիւն: Հայաստան, բացառութեամբ Պարսկաստանի ու Հռոմէական հօգը կայսրութեանց հետ՝ փոքր էր ու տկար. այսուհանդերձ զինուորական իր ուժերով եւ երկրին ուղղական դիրքերով, մեծ նշանակութիւն ունէր կռուող կողմերու համար(3):

Ուստի երկու կայսրութիւններն ալ կը ձգտէին Արշակունեաց թագաւորները շահիլ իրենց կողմը:

Շուրջ 356 թուին, Արշակ հրապուրուած Շապուհի խոստումներէն, հակիլ սկսած էր Սասանեան կայսրութեան կողմը. սն Վաղան Մամիկոնեանի խորհրդով Պարսկաստան գացած եւ բարեկամական երդում ալ ըրած էր Աւետարանին վրայ, սակայն իր սպարապետին՝ Վասակի խորհուրդով ու զրգուրեամբ գաղտնիկ հետացած էր Տիգրանէն: Այնուհետեւ Շապուհ յաջողած էր, չնորհիւ Վարդան Մամիկոնեանի միջամտու-

թեան, նորոգիլ բարեկամական խոստումները. Արշակ դարձեալ Պարսից կողմը հակելով՝ անոնց օգնութեան գունդեր ալ զբրկած էր Միջագետք, 358 թուականին(4):

Գալով Ներսէսի, ան դժգոհ էր Արշակի վարած քաղաքականութենէն, ու երբ իրազեկ դարձաւ անոր կատարել տուած սպաննութիւններուն, հետացաւ արքունիքէն:

Ներսէս Կաթողիկոս խոհեմութիւն ունեցաւ քաջուելու նաեւ քաղաքական դործերէ: Ան երկու սուրերու միջեւ կը գտնուէր ու միակ իմաստուն ելքը այդ կը պահանջէր. այլ խօսքով, Ներսէս մէկ կողմէ չէր կրնար օժանդակել պարսկաւէր քաղաքականութեան. միւս կողմէ ալ՝ դժգոհ էր Յոյն կայսրերու, մանաւանդ Կոստանդի երկդիմի ընթացքէն: Վերջինը, արիտականներու այս շտպան, սկսած էր ուղղափառը հայածել: Կոստանդի մահէն ետք, 361-ին, անոր յաջորդած էր Յուլիանոս, որ զօրավիգ էր կանգնած հեթանոս կուսակալական կրօնքին ու սկսած պաշտօնապէս հայածել ջրիտառեաները:

Ներսէս լքելով քաղաքական ասպարէզը, Ժափ ուռաւ հովուական աշխատանքի: Պատմագիրը կ'ըսէ. «Ընթանայ չըջեր ընդ դաւառս Վասպուրականի եւ Հաստատէր քաղաքս եկեղեցւոյ» (Սուփ., 2. 49), եւ կը տարածէր իր հոգածութիւնը «յամենայն դաւառս հայոց» (Փաստոս, էջ 95):

(3) Երբ վասակ Մամիկոնեան Շապուհի առիւկը համար, իր փոքրակազմ մարմնի պատճառաւ Շապուհի կը ծագրուի: Վասակ ամբողջաբար կ'ըսէ. «Եւթմ ին տեսայ զիս ամեմար փոքրիկ, ոչ առեք զայի մեծութեան իմոյ, զի ցայծմ ես հեզ տօրեմ էի, եւ արք աղաւա: Բայց մինչ ես վասակի էի, ես սկայ էի, մի ոտս ի միոյ յերկ կայր եւ միւս ոտս իմ ի միոյ յերկ կայր, յարծամ յայ տումս յեմուի, զայ լեռան ընդ գետիմ տանէմ: Շապուհ երբ կը հարցնէ քե առ'նք էիմ այչ երկու լեռանքս, իր կը հարցնէ քե առ'նք էիմ այչ երկու լեռանքս կը պատասխանէ ըսելով. «Եւթմիմ երկուք, մի դու էիք, եւ մի քաղաւորն Յունաց» (Փաստոս էջ 143):

(4) Տես Փաստոս, էջ 110: Ըստ Մամեանեանի երբ Փաստոսի այս վկայութիւնը պատմական որեւէ նիւթ ունի, տեղի աւանցած պէտք է ըլլայ Պարսկահռոմէական պատերազմներու նախորդ տարիներուն, 338-366-ի սկիզբներուն կամ 351-359 ուրեման: Եւ պատերազմն առայ (Մամեանեան, էջ 197):

Արշակ Թագաւոր Ներսէսի տեղ երեք ևս պիսկոպոսներով կաթողիկոս ձեռնադրելու տայ Զոնակ անունով մէկը: Հաւանաբար այս Զոնակը Եաշակ Մանազկերտացին է, որ Ներսէսէն առաջ եւ Ներսէսի բացակայութեան, երկու անգամ տեղապահութեան պաշտօնը վարեց եւ իրմէ ետք կաթողիկոս ձեռնադրուեցաւ:

Ինչպէս տեսնեք, Եսպուհ կը ձգտէր Հայերը սիրաշահիլ մեծամեծ խոստումներով, նենգութեամբ եւ նոյնիսկ սպառնալիքներով: Միւս կողմէ, Յունաց արքունիքն ալ բարեկամութեան խոստումներ կ'ընէր Հայերու:

Արշակ կը վարէր երկդիմի քաղաքականութիւն մը բնորոշ Պարսկներու եւ Յոյններու աջակցութեամբ: Արշակը անուանած է Յոյներուն «մշտական» եւ ռուսաստանի «բարեկամը»: Երբ Յուլիանոս Պարսից դէմ պատերազմի կը պատրաստուէր, Հայոց Թագաւորին խնդրանք ներկայացուցած էր որ իր քաջամարտիկ զօւնդերով օգնական հանդիսանայ Յունական բանակին: Արշակ յաջողեցաւ այդ օժանդակութիւնը ուղնալի եւ զանազան պատճառներ չիմ բռնելով՝ չըղբել: Յիշեալ պատերազմի ընթացքին Յուլիանոս կայսր պիտաւորուելով մեռաւ 363-ին: Անոր յաջորդեց Յովիանոս, բարեաշտ քրիստոնեայ կայսրը: Յովիանոս ըստիպուեցաւ ծանր պայմաններով Հայաստանէն դաշնագիր մը ստորագրել: Համաձայն կնեւած դաշինքին, Հայկական հինգ ռազմապետ Պարսից տրուեցան: Յունական կայսրութիւնը նաեւ հրաժարեցաւ օգնել եւ պաշտպանել Արշակը, Հայերը ձգելով Պարսիկներու ձեռքը:

Արշակ նեղ կացութեան մատնուած էր: Հարկ էր դարձեալ Յոյները սիրաշահիլ եւ անոյց պայտպանութիւնը վայելի: Պարսկաներու բերմամբ Ներսէսի անձը դարձեալ իր կարեւորութիւնը ստացաւ: Այնպէս որ «ինքնին Թագաւորն երանէր ի ինչիւր Հայրապետին Ներսէսի» (Փաւստոս, էջ 95), գտնելով զայն «յիշտիշտ Տարոնոյ» (Սոփ., 2. 51), «խոստանալ լինել ըստ կամաց նորա» (Պոր., 454): Եպիսկոպոսներն

ալ պաղատելով կը խնդրէին որ այս ծանր կացութեան հանդէպ «մի անհոյժ զկորստահալէ իւրոյ վիճակին առնիցէ» (Պոր., 456):

Ներսէս ընդառաջելով Թագաւորին եւ նախարարներուն խնդրանքին, վերադարձաւ սրբունիք եւ ժողով մը գումարեց: Ժողովականներու մեծամասնութեան հաւանութեամբ, որոշուեցաւ որ Ներսէսի զլիաւորութեամբ պատգամաւորութիւն մը երթայ Բիւզանդիոն եւ Յովիանոս կայսրը հետ բարեկամական յարաբերութիւնները վանայ ամրապնդել:

Պատգամաւորները Յովիանոսի տեղ Վաղէսը գտան կայսերական դահլիճ վրայ. ան արիոսականներու պաշտպան կայսր մըն էր:

Ներսէսի առաքելութեան պատմութիւնը գէպի Բիւզանդիոն տարբեր կերպերով նշկարողուած է մեր երեք պատմիչներուն կողմէ:

Ըստ Փաւստոսի, Ներսէս կաթողիկոս փառաւորապէս եւ մեծ պատուով ընդունուեցաւ Վաղէս կայսրին: Բայց երբ այս վերջինի կողմէ հրաւիրուեցաւ անոր Հիւանդ տղան քօշկելու, Ներսէս ուղղափառ դաւաճանքը պահանջեց եւ 15 օր պայման դրաւ: Կայսրը հրամայով Ներսէսը բանտարկեցին: Ու երբ 15 օր ետք անոր զաւակը մեռաւ, կայսրը զայրացած հրամայեց վերջ զնել կաթողիկոսի կենալքին, սակայն իր աւագանիին ու խորհրդատուներուն միջամտութեան վրայ զայն քստորեց ամայի, հեռաւոր կղզի մը, իսկ մնացեալ պատգամաւորներուն առատ նուէրներ բաշխեց ու վերադարձուց Հայաստան: Ներսէսի մասին ամբաստանագիր ղրկեց Արշակի, ըսելով թէ իբրեւոյն մահուան պատճառ եղած էր ան:

Ներսէսը ինը տարի մնաց քաղաքի մէջ, հրաշքով կերակրուեցաւ ու Վաղէսի մահէն ետք ապաւ արժակուեցաւ:

Պատգամաւորները Հայաստան վերադարձան եւ Հայոց Թագաւորին պատմեցին եղելութիւնը: Արշակ սաստիկ բարկացաւ եւ հրամայեց Վասակ Սպարապետին որ Ներսէսի վրէժը լուծէ: Վասակ հսկայ բանակ մը կազմակերպեց եւ վեց տարի կռիւ մղեց Յոյներուն դէմ, Հիմնայառակ կործա-

նելով Կապադոկիոյ եւ Գաղատիոյ շրջանները (Փաւստոս, էջ 68-69) :

Սովորեքի պատմադրին համաձայն, Վաղէս նախ մեծարեց Ներսէսը եւ մետրապոլիտներէն ու պատրիարքէն վեր նստեցուց զայն : Բայց իր որդւոյն Տրայիանոսի մահամբ, ան հրամայեց որ շարաշար սպաննեն կաթողիկոսը : Բայց քաղաքին մեծամեծներուն միջնորդութեամբ, կայսրը, այլ 72 եկեղեցականներու հետ միասին անմարդաբնակ կղզի մը աքսորեց Ներսէսը : Անոնք հոն մնացին ինը տարի, եւ Թէոդոսի թաղարութեան առիթով ազատ արձակեցան :

Ներսէս կաթողիկոս, Թէոդոսի հրահրով ներկայ դնուեցաւ Կ. Պոլսոյ Տիեղերական ժողովին : Կայսեր հրահանգով անոր աթոռը աւելի վեր դրուած էր քան միւս բոլոր եպիսկոպոսներուն եւ պատրիարքին աթոռները, ու ժողովի աւարտին Հայաստան փերագործաւ :

Արշակ երբ իմացաւ Ներսէսի անձին հանդէպ եղած անարգանքը եւ անոր աքսորւելու պարագան, Վասակը զրկեց Յունաց կայսրութեան վրայ :

Սպարապետը իր ճամբու երկայնքին քանդեց շատ մը գիւղեր ու քաղաքներ : Ան հասաւ մինչեւ Ռասուպոլիս (Սկիւտար) : Վաղէս Արքիանուպոլիս կը փախչի : Ներսէսը պատրիարքին միջամտութեամբ վերայ, Վասակ ութ ամսուայ բացակայութենէ մը ետք Հայաստան կը վերադառնայ (Սով., էջ 53-62) :

Որքենացին ալ կը պատմէ թէ Կայսրը Ներսէսը տեսնել իսկ չէ ուզած : Բայց Մակեդոնի թելադրութեամբ զայն կը հրաւիրեն ընդունիլ արիտական դատանանքը : Վերջինը մերժելով, առաջարկը՝ կ'աքսորուի : Նաւախարութեան ընթացքին ալեկոծութեան զոհ երթալով, ան ինքզինք կը գտնէ կղզիի մը մէջ, ուր կը մնայ ութը ա-

միս, մինչեւ Թէոդոսի թաղաւորելը : Կայսրը ներում չնորհեց աքսորեալներուն ու Ներսէսը քովը պահեց մինչեւ Կ. Պոլսոյ ժողովին փախումը :

Ներսէս՝ Թէոդոս կայսրէն խնդրեց որ Պապը Հայոց թափուր դահին վրայ նստեցնէ, որովհետեւ Շապուհ շատ վնասներ կը հասցնէր Հայոց : Ան դործոր կարգադրելով Հայաստան վերադարձաւ (Որ., էջ 458-466) :

Վերոյշեալ երեք սկզբնաղբիւր պատմիչներու վկայութիւնները թէեւ իրենց մէջ հասարակաց գիծ մը ունին, այն է՝ Ներսէսի Բիւզանդիոն երթը բարեկամական յարաբերութիւնները մարապոդելու նպատակաւ, այսուհանդերձ չեն պակսիր նաեւ դժբար հակառող դրուագներ ու ժամանակագրական անճշդութիւններ. օրինակ՝

ա.— Վաղէս կայսեր որդւոյն բռնկութեան խնդիրը առնչութիւն ունի Կեսարիոյ Բարսեղ Հայրապետին հետ եւ ոչ թէ Հայոց կաթողիկոսին :

բ.— Ներսէս լքելով Հայրապետական աթոռը՝ չէր կրնար ինը տարի բացակայի :

գ.— Արշակ թագաւոր, Ներսէսի վրէժը լուծելու սիրոյն՝ չէր կրնար Վասակ Մամիկոնեանի հրամանատարութեան ներքեւ բանակ մը զրկել ու աւերել Բիւզանդական կայսրութեան դաւառները, որովհետեւ ան արդէն սաստիկ կը նեղուէր Սասանեաններէն :

դ.— Կ. Պոլսոյ պատրիարքը՝ Մակեդոն, մեռած ըլլալով 361-ին, չէր կրնար Ներսէսի միջնորդութեան ընել :

ե.— Ներսէսն ալ վախճանած ըլլալով 373-ին, կարող չէր մասնակցիլ 381-ին դատարուած Կ. Պոլսոյ Տիեղերական Բ. ժողովին :

զ.— Թէոդոս Կայսրն ալ, որ միայն 378 թուականին յաջորդած էր Վաղէսի, չէր կրնար որեւէ դործ ունենալ Ներսէսի հետ :

(Մնացեալը յաջորդ թիւով)

ԲԱՏԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՕՓՃԵԱՆ

4844